

«Тобул» - остуол оонньуута» эбии дьарык барыла

Пахомова Саргылана Васильевна, иитээччи
МБДОУ «ЦРР – Детский сад №86 «Колокольчик»
городского округа «город Якутск»

Сахалар былыр-былыргыттан иллэң кэмнэригэр көрү-нары оонньоон-көрүлээн атааралларын астыналлара. Кыһыммыт кылгас күннээх, уһун түүннээх буоллабына, күнү-дьылы кылгатаары, түүн хойукка дылы оонньоу арааһын оонньоуллара. Ордук ыраахтан хоноһо кэлэн хоннобуна, оһоххо сылаах эти дыргыччы буһаран остуолга хоторон, ирэ-хоро кэпсэтэллэрэ. Аһаан бутэн баран, бэйэлэрин сахалыы төрүт оонньоууларын санаһар эбиттэр.

Оонньоуу – оһону иитии биир сүрүн хайысхата. Оһону сайыннарар оонньоуулар хайа баһарар норуokka бааллар. Оһо кыра эрдэһиттэн өй-санаа, күүс-уох, сиэр-майгы өттүнэн иитиилээх буоларыгар саха оонньоууларын күннэтэ оонньооттоххо, учугэй түмүгү ылыахха сөп.

Биллиңни үйэһэ оһо сайдытыгар өбүгэлэрбит оонньоуулар дириң суолталаабын өйдөөн, кэмигэр сөпкө аттаран, киэң хайысхалаахтык үлэлиэхтээхпит. Олох уларыян истэһин аайы, оонньоурдар эмиэ уларыаллар, кэңииллэр. Билиңни иитэр кыһаһа, дьыэ кэргэңнэ араас омок оонньоурдара өтөн киирдилэр. Ол саха оһотун өйүгэр-санаатыгар сөп түбэспэт. Оһо кыра эрдэһиттэн норуотун культуратыгар олоһурбут оонньоуулары оонньоон улаатыахтаах, кини саха ураты омок буоларын илдэ сылдьарыгар төрүөт буолар.

Бу эбии дьарыкка киирбит сахалыы остуол оонньоууларынан буолаллар: тыксаан, тырыһыңка, күөрчэх ытыйыы, хабылык, оһустар харсыһыылара.

Оһолор иллэң кэмнэригэр сахалыы оонньоуулары, тэриллэрин илдэ сылдьан, доһотторун кытта ханна баһарар оонньоохтарын сөп. Кинилэр

оонньуу нөнүө, ыкса билсэллэр, биир санаалаах, иллээх эйэлээх буолаллар. Оонньуу кэмигэр оҕо тэңнээн көрөр, ырытар, ааҕар. Бу оҕо болҕомтото, өйдүүр дьобура сайдарыгар көмөлөһөр. Ол курдук бэйэ-бэйэлэрин истиһэргэ, тулуйан олорорго, тулуурдаах буоларга иитэр, үөрэтэр. Оонньуу кэмигэр оҕо бэйэтэ да билбэтинэн араас ыарахаттары туоруур, күүһүн холонон, дьобура сайдар.

Оонньууларга туттуллар тэриллэри (тыксаан, тырыыңка, күөрчэх, хабылык) барытын хас биирдии оҕоҕо баар буоларын ситиһэргэ төрөппүттэргэ соруудах бэриллэн оңоһуллар.

Оонньуулары билсигиннэри дьарыгар видеоролик көрдөрүүххэ сөп.

Былыргы саха остуол оонньуулары аныгы оонньуулартан сүрүн уратылары:

- Оңоһууларынан боростуой, судургу эрээри, оҕону сиэр-майгы өттүнэн иитэр, этин-хаанын, өйүн-санаатын сайыннарар, үлэҕэ кыратыттан бэлэмниир буоланнар экологическай өттүнэн ыраастар. Ол курдук мастан, туостан, талахтан, туойтан, кылтан, түүттэн, сарыыттан, таңастан оңоһуллубут оонньуурдар бааллар;
- Саха оонньуурдарын ийэлэр, аҕалар, эбээлэр, эһээлэр оңорон чочуйан биэрэллэрэ. Манна дьиэ кэргэн оҕону кыратыттан үлэҕэ сыһыаран, баҕа санаатын күөдьүтэн иитэрэ көстөр.

Сахалы остуол оонньуулары суолталара:

- Бэйэ-бэйэни истиһэргэ, көмөлөсүһэргэ, болҕомтолоох буоларга үөрэтэр;
- Тулуйан олорорго, тулуурдаах буоларга иитэр;
- Сымса, имигэс, бэргэн буоларга, хараҕынан холуурга үөрэтэр;
- Или, тарбах былчыңнара сайдарыгар көмөлөһөр;
- Ахсаан ааҕа үөрэнэргэ көмөлөһөр.

Эбии дьарык сыала-соруга:

- Саха о5отун кыра эрдэ5иттэн оонньуу нөнүө сахалыы тыыңна иитии;
- О5ону сахалыы остуол оонньууларыгар үөрэтии;
- Төрүт саха оонньууларынан о5ону интэриэһиргэтии, ба5атын күөдьүтүү;
- Илии, тарбах былчыннарын сайыннарыы.

Актуальнаһа: Саха о5отун бэйэтин омугун оонньууларынан иитии саха эрэ омук проблемата буолбатах. Саха баай культуратын атын омуктар курдук, о5о уһулуччу тута сылдыар буолуутун омук быһыытынан уратытын, оонньуу нөнүө ханна да тийдэ5инэ кыбыстыбакка кэпсиир, билэр буоларыгар иитэр.

Эбии дьарык ытытыллар бириэмэтэ уонна көрүнэ. Эбии дьарык сүрүн көрүнүнэн буолар оонньуу биирдиилээн уонна бөлө5үнэн. Ыйга биирдэ ытытыллар. Бириэмэтэ: орто бөлөх – 20 мүнүүтэ, улахан бөлөх – 25 мүнүүтэ, бэлэмнэнии бөлөх – 30 мүнүүтэ.

Эбии дьарык сыллаа5ы былаана

Үлэ тутула	Ыйдар	Орто бөлөх	Улахан бөлөх	Бэлэмнэнии бөлөх
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Сахалыы остуол оонньуулар» видеоролик көрүү	<i>Бала5ан ыйа</i> <i>1 нэдиэлэ</i> <i>2 нэдиэлэ</i> <i>4 нэдиэлэ</i>	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр	<i>Алтынныы</i> <i>1 нэдиэлэ</i> <i>2 нэдиэлэ</i> <i>4 нэдиэлэ</i>	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ

2. «Күөрчэх ытыйы» быраабылатын быаары, оонньооһун.				
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Хабылык» быраабылатын быһаары, оонньооһун.	Сэтинньи <i>1 нэдиэлэ</i> <i>2 нэдиэлэ</i> <i>4 нэдиэлэ</i>	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Тыксаан» быраабылатын быһаары, оонньооһун.	Ахсынньы <i>1 нэдиэлэ</i> <i>2 нэдиэлэ</i> <i>4 нэдиэлэ</i>	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «О5устар харсыһыллара» быраабылатын быһаары, оонньооһун.	Тохсунньу <i>1 нэдиэлэ</i> <i>2 нэдиэлэ</i> <i>4 нэдиэлэ</i>	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ

1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Тырыыңка» быраабылатын быһаарыы, оонньооһун.	Олунньу 1 нэдиэлэ 2 нэдиэлэ 4 нэдиэлэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Тырыыңка», «Хабылык», «О5устар харсыһыылара», «Тыксаан», «Күөрчэх ыттыйыы» оонньооһун.	Кулун тутар 1 нэдиэлэ 2 нэдиэлэ 4 нэдиэлэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
1.Тарбах былчыннарыгар эрчиллиилэр 2. «Тырыыңка», «Хабылык», «О5устар харсыһыылара», «Тыксаан», «Күөрчэх ыттыйыы» оонньооһун.	Муус устар 1 нэдиэлэ 2 нэдиэлэ 4 нэдиэлэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ
Курэхтэһии тэрийии	Ыам ыйа 1 нэдиэлэ 2 нэдиэлэ 4 нэдиэлэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ	Сэрэдэ

Күүтүллэр түмүктэрэ:

- Обо кыра эрдэбиттэн норуотун культууратыгар олобурбут оонньуулары оонньоон улаатан, кини саха уратытын ымыы курдук илдэ сылдьар;
- Өбүгэ үгэһин салгыыр туруктаах, өтөн киирэр куһаҕан дьаллыктары утары күүс түмүллэрин ситиһэр;
- Сахалыы остуол оонньууларын аныгы саха ыалыгар баар буоларын хааччыйар.
- Төрөшпүт оботун кытары, обо доботторунуун оонньоу нөңүө иллээх, эйэлээх, добордуу сыһыаны олохтуур;
- Төрөшпүт обо уһуйаанын кытта ыкса сибээстээхтик үлэлиирин ситиһэр;
- Обо болбомтолоох, сымса, бэргэн буоларын, харабынан холуурга үөрэнэрин, илии, тарбах бытархай былчыннара сайдарын ситиһэр.

Туттуллубут литература:

1. Гоголева С.В., Лепчикова Л.П., Саввина М.Н. Хамсаныылаах оонньоулар, эрчиллиилэр. – Дьокуускай: Кинигэ издательствота, 1991.
2. Васильев П.К., Охлопков М.К., Сахалыы оонньоулар. – Дьокуускай: кинигэ издательствота, 1985.
3. Федоров А.С. Өбүгэлэрбит оонньоулар. – Дьокуускай, кооператив «Полиграфист», 1991.